

יסוד החיוב בנזקי ממון

כותב הרמב"ם (נזק"מ פ"א ה"א):

כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שהזיקה, הבעלים חייבים לשלם, שהרי ממונס הזיק שנאמר כי יגוף שור איש את שור רעהו וכו' אחד השור ואחד שאר בהמה חיה ועוף, לא דיבר הכתוב בשור אלא בהווה.
ניתן ללמוד כמה יסודות מלשון הרמב"ם.

סיבת החיוב בנזקי ממון

א. השו"ע (חו"מ שפט, א) העתיק לשון הרמב"ם, אך השמיט את המילים "שהרי ממונס הזיק".

הגרא"ז מלצר זצ"ל (באבן האזל נזק"מ פ"א ה"א) חוקר מדוע אדם חייב בנזקי ממון - האם מפני שהממון שלו הזיק אלא שאם שמר "אונס רחמנא פטריה", או שהחיוב הוא מפני שלא שמר.

ישנן נפק"מ גדולות:

1. המשנה (נה:): אומרת: "הוציאוה ליסטים ליסטים חייבים". ושואלת הגמ' (נו:): "פשיטא כיון דאפקוה קיימא לה ברשותיהו".

רש"י פירש ד"כיון דאפקוה איכא משיכה ושינוי רשות, דהוי קנויה לכל מילי". וקצת קשה איך קונים את זה בלי יאוש.

תוס' (ד"ה פשיטא) שואלים:

וא"ת ומנליה דקיימא ברשותיהו אפילו להתחייב על מה שהיא מזקת וכו' דליכא למימר דכי היכי דמסרה לשומר חנם והשואל נכנסו תחת הבעלים ה"ה גזלן, דדלמא שומר הוא דמחייב אבל גזלן לא, דמצינו דברים שהשומר חייב והגזלן פטור, וי"ל דסברא הוא דגזלן נכנס תחת הבעלים, דכיון שהוציא מרשות בעלים שהיו חייבים בשמירתה, ואין הבעלים יכולים לשומרה לפי שנגזלה מהם, יש על הגזלן לשומרה, דלענין נזיקין אקרו בעלים כל מי שבידו לשומרה.

מבואר בתוס' דעיקר המחייב מה שהיה צריך לשמור - הפשיעה הוא המחייב.

שומר אבידה בניזקי הבהמה

בגמ' בהמשך מובאת מחלוקת מה דין שומר אבידה - רבה אמר שומר חינם, רב יוסף אמר שומר שכר. המחלוקת היא מה הדין בנאבד ונגנב. אך מה הדין אם הבהמה הזיקה - האם

השומר חייב?

הפנ"י (נו:): פושט שאלה זו משאלה מקומית. מה ענין סוגיית שומר אבידה לב"ק, אין מקומה אלא בב"מ? אלא לומר שיש לו דין שומר גם להלכות ב"ק - שחייב בנוזקי הבהמה. מה הסברה - לכא' אדם שומר מגיע לו פרס, ולמה שיהיה חייב על הנוזיקין? ולתוס' הנ"ל אתי שפיר כיון שהוא כבעלים.

האו"ש (נוזק"מ פ"ד ה"ד) מסתפק בשאלה זו, ואומר שהבעלים ודאי פטורים, כיון שהוא אנוס בזה. ואומר האו"ש שאין לדמות את השומר לדין גזלן שכתבו התוס' הנ"ל שחייב - דדוקא גזלן שמוציא מרשות הבעלים וחייב בשמירתה הוא נכנס להתחייב בכל מילי שהיו הבעלים חייבים, אבל השומר לא הוציאה מרשות הבעלים.

ואומר האו"ש שספק זה תלוי בטעמים של הגמ' מדוע לרב יוסף הוא כש"ש. אם נאמר "דבהחיה הנאה דמיפטר מלמיתב רפתא לעניא הוי ש"ש" - אז הוא חייב בנוזקין שתזיק לאחרים ככל שומר דעלמא. ואם נאמר מטעם ד"שעבדו רחמנא בע"כ" - אז אינו מחויב אלא רק אם תאבד או תגנב, אבל לשומרה מנוזקין ע"ז התורה לא חייבתו, דרק לטובת בעל האבידה שעבדו רחמנא.

ובסוף פושט האו"ש ספק זה כפנ"י: "ואולי משום זה מייתי פלוגתייהו וטעמים אלו בהכונס ולא באלו מציאות משום דנפק"מ לזה".

2. הגמ' (נו:): אומרת: "אמר רב המעמיד בהמת חבירו חייב, פשיטא, לא צריכא, דקם ליה באפיה. אמר ליה אביי לרב יוסף הכישה אמרת לך, ולסטים נמי דהכישה".

התוס' (ד"ה המעמיד) אומרים:

ואע"פ שאין הבהמה שלו - חייב מטעם שן ורגל, דאע"ג דכתיב בעירה, כדידיה חשיבא הואיל והוא עשה וכו', אבל אין לפרש דמחייב מטעם אש דברי היזיקא, והוי כאילו נותן לשם אש וכו', דא"כ מטעם זה הו"ל להתחייב אפילו ברה"ר, ולא משתמע בשום דוכתא דלחייב ברה"ר שן אפילו מקרב בהמתו אצל הפירות ומעמידה עליהו.

א"כ לתוס' החיוב הוא מטעם שן ורגל.

הרמב"ם (נוזק"מ פ"ד ה"ג) כותב: "המעמיד בהמת חבירו ע"ג קמת חבירו המעמיד חייב לשלם מה שהזיק". משמע שחייב מטעם אדם המזיק. ואומר המ"מ: "ודע שאפי' היו

הפירות ברה"ר חייב המעמיד, דאין זה שן שפטר תורה ברה"ר שכאן המעמיד הוא שחייב".

התוס' העלו שחייב מטעם שן ורגל ולא משום אש, ובא הרמב"ם ואומר "אדם המזיק", ונפק"מ לרה"ר.

הרמב"ם לשיטתו שסובר שהמחייב הוא "ממונו הזיק", ולכן המעמיד בהמת חבירו היה פטור מטעם שן ורגל דלאו בהמתו, אלא שחייב מטעם אדם המזיק. והשו"ע שסובר שהמחייב הוא הפשיעה יסבור כתוס', שאע"פ שאינו הבעלים, אך הואיל ומחמתו הזיק הוה כבעלים, ולעולם המחייב לבעלים הוא פשעתו, ולכן שפיר חייב מטעם שן ורגל. הגר"א מעיר בגמ': "ני"ב אבל הרשב"א פסק דחייב". הרשב"א ג"כ סובר שחייב אפילו ברה"ר מטעם אדם המזיק, וז"ל:

המעמיד בהמת חבירו על קמת חבירו חייב, ואע"פ שאין הבהמה שלו כיון שהעמידה על הקמה הרי הוא כאילו מאכילה בידים ומש"ה פריך פשיטא, ומינה דאילו העמיד בהמתו ואפי' בהמת חבירו על פירות חבירו ואפילו ברה"ר חייב.

ודאי שאם יביא את הבהמה ליד הפירות ויאכילה חייב דהוא אדם המזיק. אבל המעמיד בהמה ליד פירות זה חידוש גדול שזה אדם המזיק, הרי הוא רק גרם לנוק (והגמ' אומרת דקם ליה באפא), וזה נחשב לנוקי ממון, ולכן לתוס' לא היתה הו"א שחייב מטעם אדם המזיק. וסברת הרמב"ם - כיון שהבהמה רגילה לאכול לכן חשיב אדם המזיק.

ב. מהי הדגשת הרמב"ם "כל נפש חיה"?

התוס' (ג: ד"ה וממונך) אומרים על דברי הגמ' בדין בור "וממונך ושמירתך עליך", ש"לאו דוקא גבי בור דלאו ממונא הוא וכן גבי אש". ולכן כותב הרמב"ם "כל נפש חיה" - שדוקא בנפש חיה החיוב הוא משום ש"ממונו הזיק". אבל אש ובור סובר הרמב"ם כתוס' שזה לא מצד ש"ממונו הזיק".

ג. הרמב"ם כותב: "כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם". מה בא לומר הרמב"ם?

האו"ש כותב שהרמב"ם בא לאפוקי דבורים שפסק בהלכות גזילה (פ"ו הי"ד): "הדבורים אינן ברשותו של אדם כמו תרנגולים ואווזים, ואעפ"כ יש בהם קנין מדבריהם". ואין בהם קנין רק משום דרכי שלום, ולכן לא מחויב על היוזק, ורק גבי הרחקות נמנו בפ"ב דבי"ב. ולפ"ז אומר האו"ש שה"ה יוני שובך ויוני עלייה כיון שאין בהם גזל אלא רק מפני דרכי שלום, לכן אינו חייב על היוזק. ולכן כותב הרמב"ם "כל נפש חיה שהיא ברשותו של

אדם", לומר שעל הדבורים לא יהיה חייב על נזקיהן, דאינן ברשותו (הרמב"ן במלחמת ה' ב"ב ט: בדפי הרי"ף דן בזה).

ניתן לומר הסבר אחר ברמב"ם.

יסוד חיוב שומר

הגמ' (נו:) אומרת: "מסרו לשומר חנם ולשואל ולנושא שכר ולשוכר כולן נכנסים תחת הבעלים". הבעלים פטורים והשומר חייב. לכא' הפשט הוא שאני צריך לשמור, וזה שמסרתי לאדם אחר לשמור נקרא ששמרתי.

שומר הוא כמו מנעול, וחשוב שמירה.

אולם ברמב"ם מבואר לא כך. הרמב"ם פוסק (נזק"מ פ"ד ה"ד) כדברי הגמ' הנ"ל. ובה"א פוסק הרמב"ם:

מסר השומר לשומר אחר השומר הראשון חייב לשלם לניזק שהשומר שמסר לשומר חייב. והרי הניזק אומר לו למה לא שמרת אתה בעצמך ומסרת לאחר, שלם לי אתה, ולך עשה דין עם השומר שמסרת לו אתה.

הבעלים פטורים כי השומר נכנס תחת הבעלים. אבל למה שהשומר השני לא יתחייב - אומר הרמב"ם שהניזק אומר לשומר וכו'. **מוכח ברמב"ם שמסירה לשומר לא חשיב כ"מנעול"**, דא"כ אז גם השומר הראשון שמסר לשומר השני חשיב כשמירה וכ"מנעול" ויפטר. רואים **שהחיוב הוא מפני שהוא ברשותו**. המכילתא (פ"י י" אות ג) אומרת: **"ולא ישמרנו - להביא שומר חנם"**, כלומר שהשומר מתחייב. למרות שעיקר חיוב נזיקין לרמב"ם הוא מפני ש"ממונו הזיק", אבל שומר נכנס תחת הבעלים - כל החיובים של הבעלים שחייבים מחמת שממונו מזיק חלים על השומר, וזה לימוד מהפס'. וא"כ זה השומר שהבעלים מינהו, ולמה הוא בחר שומר אחר, לכן חייב. השומר הראשון קיבל על עצמו אחריות, ולא יכול להעביר לשומר אחר. שומר זה לא "מנעול" אלא פטור, וזה רק על השומר הראשון ולא על השני.

וזה מש"כ הרמב"ם "כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם", לאפוקי אם מסר לשומר. יש רשות לאדם למסור בהמתו לשומרים, אבל רק שומר ראשון חשיב "ברשותו" ולא שני, דהמכילתא ריבתה רק שומר ראשון.

נפק"מ אם "מבעה" זה שן או אדם

רב ושמואל נחלקו מהו "מבעה" - האם שן או אדם. ופוסק הר"ח (ג:) כרב שמבעה זה אדם: "וקי"ל כרב דסוגיין דשמעתין כוותיה". דאע"ג שהלכה כשמואל בדיני - כאן קי"ל כרב.

וצ"ע למאי נפק"מ - הרי הם נחלקו רק בהסבר המשנה?

ונראה לומר, דהתוס' (ו: ד"ה שור) אומרים: "דכוליה נזיקין פטורין בהקדש", ולא רק ממון המזיק, אלא גם אדם המזיק הקדש פטור. וממשיכים תוס': "וכן משמע במתניתין דתנא (ט:) נכסים שאין בהם מעילה ואכולהו אבות קאי ואפילו אנזיקין דאדם למ"ד מבעה זה אדם. והא דאמר שמואל בהשואל (ב"מ צט:): כי יאכל פרט למזיק דלא משלם חומש, ומשמע הא קרן חייב היינו מדרבנן". א"כ הוכחת תוס' מדברי רב שמבעה זה אדם.

וזה הנפק"מ - אם מבעה זה אדם אז "נכסים שאין בהם מעילה" קאי גם על אדם, אבל לשמואל אדם לא כתוב במשנה (דמבעה זה השן) ועליו לא קאי המשנה, ולכן י"ל דאדם המזיק שפיר חייב קרן במזיק הקדש. ואמנם יש דעות כאלו במאירי (כג.) ובפני"י בגיטין נג. בדעת רש"י (עיי"ש).

שמואל סובר בב"מ (צט:): "כי יאכל פרט למזיק" שחייב בקרן מדאורייתא - שמואל לשיטתו שסובר שאדם לא כתוב במשנה, ולכן נתמעט מזיק רק לגבי חומש, אבל קרן חייב מן התורה לפי דעות אלו.